

РЕФЕРАТ

роботи: Шевченко С. Л. Християнська теологія та екзистенціалізм. Монографія. – К.: Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2016. – 440 с.

У монографії досліджуються особливості методологічного та ідейного впливу філософії екзистенціалізму на християнську теологію у XIX – XXI ст. Розглядаються головні інваріанти екзистенціалізації теологічного мислення. Окреслюються роль та значення ідей С. К'єркегора, Ж. Марітена, К. Ранера, М. Бердяєва та П. Тілліха в “постхристиянському світі”. Прослідковується специфіка трансформації екзистенціалістських ідей в теологічному напрямку і становлення теології екзистенціальної. Екзистенціально-феноменологічна та екзистенціально-герменевтична парадигма модернізації сучасної теології розглядається у якості альтернативи постмодерністським теологічним концепціям.

Монографія є комплексним релігієзнавчим дослідженням світоглядного та методологічного впливу філософії класичного екзистенціалізму на християнську теологію. Цей вплив, досліджуваний у площині найзагальнішого вигляду, аналізувався в праці насамперед у якості процесу методологічної та ідейної кореляції християнської теології і екзистенціалізму. Здійснений автором аналіз цих модусів встановив факт імплантації екзистенціалістських постулатів в теологічне мислення, і факт процесів його екзистенціалізації, що й завершилося виникненням, формуванням і концептуалізацією в християнстві такого теологічного напрямку як екзистенціальної теології. В українському релігієзнавстві цей напрямок представляється вперше. У зв'язку з цим в монографії аналізуються витоки й причини його виникнення, специфіка процесу екзистенціалізації теологічного мислення, його наслідки і перспективи подальшого функціонування.

Процеси екзистенціалізації християнства простежуються в монографії на прикладі модернізації католицизму К. Ранером та Ж. Марітенем, православ'я – М. Бердяєвим, протестантизму – Д. Бонхьффером, Дж. Маккуоррі та П. Тілліхом.

Ідеї С. К'єркегора розглядаються у якості передумови виникнення класичного екзистенціалізму та екзистенціальної теології, а його концепція “нового християнства” та “екзистенціальна етика” – у якості дієвих та евристичних засобів модернізації християнства у наш час. У висновках монографічного дослідження екзистенціальна теологія поділяється на два напрями: екзистенціальний, представлений іменами С. К'єркегора, Г. Марселя, Ж. Марітена і М. Бердяєва та екзистенційний, уособлений іменами М. Гайдеггера, Р. Бультмана, і Дж. Макуоррі. Виокремлюється два етапи розвитку екзистенціальної теології: “класичний” (екзистенціалістський), і “посткласичний” (постекзистенціалістський), у якому екзистенціальна теологія розглядається як феномен постекзистенціалістського часу. У цій констеляції вона представлена іменами Г. Слейта та М. Вестфалю. Доробок цих мислителів з Нового Світу аналізується в проекції виявлення сутності і сенсу розроблених і використовуваних ними концептуальних засад екзистенціальної есхатології, екзистенціальної феноменології релігії, екзистенціально-герменевтичного аналізу, екзистенціальної еклезіології та екуменізму.

В монографії вперше досліджено: процес ревіталізації ідей засновника екзистенціального мислення в філософії і теології С. К'єркегора у другій половині ХХ – початку ХХІ ст., а також визначена роль і значення цих ідей у новітній гуманітаристиці; особливості концептуалізації екзистенціальної теології Дж. Маккуоррі; специфіку розуміння і застосування поняття парадоксу в екзистенціальній есхатології Г. Слейта; екзистенціальну еклезіологію та екуменізм М. Вестфалю; особливості розуміння М. Вестфалем ідей С. К'єркегора та переосмислення його спадку у постмодерністському контексті; специфіку екзистенціально-

феноменологічного та екзистенціально-герменевтичного аналізу М. Вестфалем божественного провозвістя; традиційне й інноваційне у екзистенціалізованій теології “до” та “пост” екзистенціалістського часу.

В процесі дослідження автором встановлено, що екзистенціальній теології на противагу традиційному теїзму притаманне максимальне зосередження на екзистенційних проблемах людського буття, внутрішніх, психоемоційних станах особистості, специфічне розуміння та переосмислення проявів божественного, релігійного, містичного. Всупереч раціоналістичній традиції християнської теології екзистенціальна теологія переважно використовує ірраціональну екзистенціалістську логіку “парадоксу”, або ж екзистенціально-феноменологічну та екзистенціально-герменевтичну методологію у трактуванні одкровення, благодаті, боговтілення, божественного провозвістя і релігійності загалом.

Екзистенціальний напрямок інтерпретації релігійного мислення передбачає орієнтацію, домінування та збереження у ньому психоемоційного та духовного контексту (у співвіднесенні з традиційною теологією – її апофатичний варіант). Екзистенційне розуміння та бачення шляхів розвитку християнської теології натомість ґрунтується на онтологізації екзистенціального, на логікомисленевій обробці інтенцій та категоріальної символіки екзистенціального мислення (у співвіднесенні з традиційною теологією – її катафатичний варіант). Долаючи негативні наслідки такої онтологізації, екзистенціальна есхатологія Г. Слейта та екзистенціальна (феноменологічно/герменевтична) філософія релігії М. Вестфалю сформували і визначили у головних рисах й новітнє тло постекзистенціалістського християнського мислення.

Ступінь новизни монографії розкривається в наступних обґрунтованих положеннях та висновках:

– творча спадщина С. К’єркегора і в сучасних умовах стала тим світоглядним орієнтиром в модернізації християнства, який спонукав традиційну теологію та богослов’я “йти в ногу з часом”, трансформуючись з

ліберальної теології в діалектичну теологію, а, згодом, і в теологію екзистенціальну. Екзистенціально-теологічна аксіологія та екзистенціальна етика С. К'єркегора залишаються актуальними й затребуваними і у процесах збереження людською істотою духовності на шляху її соціалізації, і у збільшенні обсягу розуміння багатьох неоднозначних аспектів нашої культурної ситуації, і у проясненні особливостей християнського життя у ХХІ столітті;

– в трансцендентальному томізмі Карла Ранера експлікується гайдеггерівська методологія у її “антропологічному обертанні”, де людський досвід виступає ключем до всіх богословських смислів й передбачає можливість реалізації спасіння без знання історичного християнського Одкровення і без експліцитної віри в Христа завдяки “анонімному християнству”;

– модернізація православ'я Миколою Бердяєвим впливає з проблеми тлумачення екзистенціальної природи духовного. Вирішує він її шляхом “олюднення” традиційної християнської ідеології, протиставляючи “догмату Христа” – “догмат людини” (таємницю її божественної природи не через дихотомію “Бог – людина”, а через екзистенціальний зв'язок “людина – Ісус Христос”), Богу-авторитету – Бога досконалої любові, христологічному одкровенню – антропологічне одкровення, зіпсованості та гріховності людини – зіпсованість та гріховність світу (“зло світу”), подоланню пристрастей в людині – ототожнення пристрасті з духом як найвищого стану людської душі, занепалій вірі в людину – творчу силу людини, ідеї пекла – ідею всезагального спасіння, досвіду смирення – досвід натхнення, екстазу (творчої діяльності), церковній ієрархії, ритуалам, організованості та впорядкованості – “нову релігійну свідомість” з новими духовними істинами;

– вплив ідей М. Бердяєва та С. К'єркегора на формування поглядів Жака Марітена, насамперед, на розуміння ним неконцептуалізованості людської суб'єктивності був визначальним у процесі формування екзистенціалізованого томізму;

– концепції “повнолітнього” світу та “безрелігійного християнства” Д. Бонхьоффера за своєю сутністю є також варіантом переосмислення ідейного спадку С. К’єркегора і певним етапом антропологізації християнського віровчення;

– специфіка тілліховського оновлення протестантизму полягала й у застосуванні екзистенціалістської термінології та модернізації протестантизму без відриву від тієї культурної ситуації, що склалася у ХХ сторіччі. Тілліхова “теологія культури” була спрямована на виявлення конкретно-історичного релігійного досвіду як певного підґрунтя цієї культури;

– у традиційній європейській схематизації К. Барта, Р. Бультмана, Ф. Гогартена, Е. Бруннера, Е. Турнейзена та інших теологів, зазвичай, відносять до так званої діалектичної теології, яка ще має назви “критичної теології”, “теології парадоксу”, “теології кризи”, “теології слова Бога”, “неоортодоксальної теології” тощо. Утім, екзистенціалістська, екзистенціальна та екзистенційна складові (починаючи з екзистенціальної діалектики та вчення щодо парадоксу С. К’єркегора, застосованих К. Бартом; деміфологізації Нового Завіту, до якої вдався Р. Бультман, маючи на увазі, що біблійні тексти повинні бути переформульовані в термінології людського існування (екзистенції), а саме це існування описане в традиційних для екзистенціалізму категоріях турботи і страху; гогартенівські пошуки “цілісності” екзистенції через Одкровення у Ісусі Христі – були чи не найвизначальними чинниками у логіці її концептуального формування;

– екзистенціальну теологію як феномен постекзистенціалістського періоду репрезентують, насамперед, праці мислителів з Нового Світу Говарда Александра Слейта та Мерольда Вестфалія. Екзистенціальна есхатологія Г. Слейта у культивуванні к’єркегорівської методології розуміння та інтерпретації реальності спрямована на подальший розвиток “діалектики віри” як підстави для поліпшення подальшого існування людей у

сучасному світі на засадах християнського гуманізму і застереження від розмивання відмінності між іманентним і трансцендентним у християнстві;

– М. Вестфаль виступає і сучасником, і продовжувачем ідей Г. Слейта (особливо у традиції переосмислення та реінтерпретації ідей С. К'єркегора). Його концепція методологічно еволюціонувала від екзистенціальної феноменології релігії (“екзистенціальної феноменології”) до екзистенціально-герменевтичного аналізу релігійного мислення (“екзистенціально-феноменологічної герменевтики”) й, зрештою, у площині аналізу соціально-політичних відносин продукувала оригінальні і взаємопов'язані між собою вчення екзистенціальної еклезіології та екуменізму;

– екзистенціально-феноменологічний та екзистенціально-герменевтичний аналіз М. Вестфалем божественного провозвістя методологічно спирається на “феноменологію сприйняття” М. Мерло-Понті та релігійну феноменологічну герменевтику П. Рікера, “герменевтична феноменологія” – на “радикальну герменевтику” (“герменевтику підозри” та “герменевтику скінченності”) С. К'єркегора та Ф. Ніцше, проект “подолання онто-теології” – на критику метафізичної традиції М. Гайдеггера, сприйняття Бога – на Августинове ставлення до Бога;

– екзистенціальне витлумачення змісту і сенсу божественного провозвістя М. Вестфаль прив'язує до вимоги, за якою думки та розмови про Бога повинні мати безпосереднє відношення до нашого перетворення самих себе. Дане перетворення можливе за умови усвідомлення “інакшості” Бога і ближнього. “Інакшість” М. Вестфаль трактує не в постмодерністському сенсі, а у постекзистенціалістському, використовуючи етичну настанову Ґ. Марселя “Я повинен якимось чином звільнити місце для іншого в собі”;

– в розробці методологічних засобів тлумачення й дослідження феноменів релігійності в наш час, пошуку й розбудові філософської герменевтики для церкви М. Вестфаль на фоні переосмислення герменевтичного проекту Гадамера (в контексті поглядів Ф. Шляєрмахера, В.

Дільтея, М. Гайдеггера, П. Рікера), концептуальних положень Еріка Дональда Гірша, молодшого та Ніколаса Вултерсторффа, ідейної полеміки між лібералізмом (в особі Джона Роулза та його праці “Теорія справедливості”) та комунітаризмом (в особі Елеседа Макінтайра та його праці “Після чесноти”), вибудовує власну оригінальну версію екзистенціально-феноменологічної герменевтики, підґрунтям якої виступає не менш оригінальна концепція “екзистенціальної етики”;

– формула “Слово і Дух” є одним з наріжних каменів вестфалевої теологічної концепції, згідно з якою постійне реформування та трансформація церкви в історії та традиції має ґрунтуватись на засадах екзистенціальної діалогічної етики (її засновниками М. Вестфаль вважає К’еркегора і Левінаса). Виводячи, услід за С. К’еркегором, Е. Левінасом і Е. Макінтайром, моральність з внутрішнього “Я” людської істоти, а не з соціальних ролей та практик, М. Вестфаль постулює пріоритетність і універсальність екзистенціальної етики у сфері “моральної суб’єктивності”;

– герменевтика Гадамера сприймається Вестфалем у руслі к’еркегорівських інтенцій, за якими вона, насамперед, розуміється як практика особистої участі (екзистенційної присутності), що загалом й визначає не типове сприйняття Святого Письма. Тому, у даному випадку й мовиться про життя тексту як про шлях, який до певної міри, перегукується з інтерпретацією людського існування С. К’еркегором як процесу постійного становлення особистості людської істоти;

– гадамерове “злиття обривів” М. Вестфаль витлумачує крізь призму к’еркегорівсько-левінасівської екзистенціальної етики, зокрема, в контексті концепції “інакшості”, “Я – Ти відношення”. З гадамерівської тріади – розуміння, інтерпретації і застосування (які, на думку німецького мислителя складають один єдиний процес) – саме останнє поняття для екзистенціальної теології М. Вестфалья є найважливішим. Адже “застосування”, на його думку, є особливо важливим для християн, які інтерпретують Біблію, оскільки “їх покликання – втілити Святе письмо. Якщо християнська спільнота не прагне

до втілення біблійного тлумачення, Біблія втрачає свій сенс як історичної святості”.

Основні положення монографії можуть бути застосовані для з’ясування специфіки сучасних конвергентних концепцій на стику богослов’я, філософії та релігієзнавства, у практиці покращення міжконфесійного діалогу, у формуванні загальної картини розвитку сучасної релігійної думки. Вони сприятимуть підготовці різноманітних навчальних курсів для виявлення спільного і відмінного у дискурсі богослов’я, релігієзнавства, філософії, аксіології та різноманітних інших галузей сучасного гуманітарного знання.

Загальна кількість посилань на публікації автора = 59

h-індекс = 4

Посилання на повний перелік праць:

<https://scholar.google.com.ua/citations?user=wzRh2AIAAAAJ&hl=ru>

Автор, доктор філософських наук,
професор кафедри філософії,
біоетики та історії медицини
НМУ імені О. О. Богомольця

С. Л. Шевченко